
En smittevernlov etter pandemien

INVITERT KOMMENTAR

PREBEN AAVITSLAND

preben.aavitsland@uib.no

Preben Aavitsland er lege og professor ved Pandemisenteret, Universitetet i Bergen og fagdirektør ved Folkehelseinstituttet. Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir følgende interessekonflikter: Han var i 2020–22 involvert i pandemihåndteringen som kommuneoverlege i Arendal og Froland kommuner og som overlege i Folkehelseinstituttet.

Forslaget til ny smittevernlov tar på alvor erfaringene fra kampen mot lepra, aids og covid-19.

Etter at Gerhard Armauer Hansen (1841–1912) i 1873 fant ut at lepra var en smittsom sykdom (1), arbeidet han for en lov som påla pasientene å leve isolert fra andre mennesker slik at de ikke lenger kunne smitte andre. Dette var overgrep mot lidende pasienter, mente flere. Armauer Hansen anerkjente utfordringen (2): «At isolasjon i og for seg alltid må medføre en viss ulempe for den som skal isoleres, er selvsagt: men det lar seg nå ikke unngå. Man må i denne henseende veie mot hverandre denne ulempe og den fordel samfunnet kan dra av isolasjonen.»

Smittsomheten gir opphav til den sentrale etiske og rettslige utfordringen i smittevernet: hvordan håndtere interesse motsetningen mellom smittede og usmittede?

«Smittsomheten gir opphav til den sentrale etiske og rettslige utfordringen i smittevernet: hvordan håndtere interesse motsetningen mellom smittede og usmittede?»

Aidsepidemien på midten av 1980-tallet utløste samme debatt. Igjen følte samfunnet seg truet av en smittsom sykdom, og det kom krav om strenge tiltak for å beskytte den usmittede majoriteten. Den såkalte frivillighetslinja vant imidlertid fram i fagmiljøet (3) og på Stortinget. Der skrev sosialkomiteen i 1988 (4) at det er «HIV-positives klare ansvar å ta slike forholdsregler at andre

mennesker ikke utsettes for smitte», men samtidig «må enkeltindividene ha sikkerhet for at samfunnet ikke iverksetter former for sanksjoner som på en uakseptabel måte avgrenser individets frihet». Frivillighet som hovedprinsipp i smittevernet preget også smittevernloven da den etter lang debatt ble vedtatt i 1994.

Smittevernloven pålegger legen å veilede en pasient med en allmennfarlig smittsom sykdom om hva vedkommende skal gjøre for ikke å smitte andre, for eksempel ikke ha ubeskyttet sex, unnlate å lage mat for andre eller om nødvendig la seg isolere. Pasienten er etter loven pliktig til å følge veiledningen, men kan ikke straffes for pliktbrudd.

Det var derfor overraskende at regjeringen den 15. mars 2020, med hjemmel i smittevernlovens nødrettsbestemmelse, vedtok at personer som var bekreftet smittet med SARS-CoV-2, nå kunne straffes med et halvt års fengsel dersom de ikke isolerte seg. En slik bruk av nødrett for å true med straff er, sammen med flere myndighetsavgjørelser under pandemien, senere sterkt kritisert av akademiske jurister (5).

Tre dager tidligere hadde Helsedirektoratet vedtatt å stenge landets barnehager og skoler, universiteter, treningsentre, svømmehaller, frisørsalonger, barer og puber og forby alle kultur- og idrettsarrangementer. Begrunnelsen var tynn, og etter Grunnloven kunne bare en samlet regjering, ikke helsedirektøren, bestemme dette (5).

Også direktoratets vedtak samme dag om at tilreisende til Norge måtte isolere seg i 14 dager etter innreise har fått kritikk. Koronakommisjonen fant at innreisetiltakene var motivert også «av hensynet til å vise politisk handlekraft i en krisesituasjon» og kritiserte at nytten av tiltakene ikke har vært evaluert (6). I tillegg var hjemmelen for vedtaket feil.

Samlet illustrerte vedtakene disse marsdagene for seks år siden at myndighetene var dårlig forberedt, men villige til å gå svært langt i å regulere atferden til både smittede og andre, inkludert straffetrusler for å beskytte befolkningen. Vedtakene satte retningen for pandemihåndteringen. Politi og rettsvesen ble en del av smittevernet, og isolering, stengninger og innreisebegrensninger forble pålagte og straffesanksjonerte tiltak i lange perioder de neste to årene. I ettertid har Koronakommisjonen (6) og sentrale myndighetspersoner konkludert med at mange tiltak mot pandemien var unødvendige (7).

«Erfaringene fra den juridiske delen av pandemihåndteringen er en viktig bakgrunn for regjeringens forslag til ny smittevernlov»

Erfaringene fra den juridiske delen av pandemihåndteringen er en viktig bakgrunn for regjeringens forslag til ny smittevernlov, som nå er på høring (8). Den er i stor grad en videreføring av dagens lov. Hjemler for svært inngripende tiltak bevares. Tre gode hovedforslag bærer imidlertid tydelig preg av pandemien.

For det første foreslår regjeringen at den som vedtar forskrifter om smitteverntiltak, skal vise fram kunnskapsgrunnlaget og vurderingene, herunder hensynet til menneskerettighetene. For det andre skal det ikke lenger være Helsedirektoratet, men regjeringen som fastsetter slike forskrifter. For det tredje legger forslaget til rette for en bedre samordning mellom kommuner og stat.

Med det nye lovforslaget beholder regjeringen nødvendige verktøy for å møte en alvorlig epidemi. Samtidig vil enhver begrensning av borgernes frihet kreve en ordentlig prosess og utførlig begrunnelse, ikke uoverveide hastvedtak hjemlet i nødrett.

LITTERATUR

1. Vollset M, Aavitsland P. Leprabasillen i 150 år. Tidsskr Nor Legeforen 2023; 143. doi: 10.4045/tidsskr.23.0129. [PubMed][CrossRef]
2. Hansen GA. Tvangslov og Stiftelser mod Spedalskhed. Tidsskrift for Praktisk Medicin 1885; 5: 391–7.
3. Frøland S. AIDS i Norge – et drama i to akter. Michael 2023; 20: 344–54.
4. Stortinget. Innst. S. nr. 183 (1987–1988). Innstilling fra sosialkomiteen om HIV/AIDS-epidemien. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1987-88&paid=6&wid=aI&psid=DIVL1701&s=True> Lest 12.3.2026.
5. Høgberg BM, Holmøyvik E, Eriksen CC. red. Kriseregulering. Bergen: Fagbokforlaget, 2023.
6. Statsministerens kontor. NOU 2022: 5. Myndighetenes håndtering av koronapandemien – del 2. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2022-5/id2910055/> Lest 12.3.2026.
7. Skoglund KA, Wilhelmsen J, Tønset AE. Fem år sidan Noreg stengde ned: Helsetoppar meiner tiltak for barn og unge varte for lenge. NRK 10.3.2025. https://www.nrk.no/tromsogfinnmark/fem-ar-sidan-noreg-stengde-ned_-helsetoppar-meiner-koronatiltak-for-barn-og-unge-kunne-vore-unngatt-1.17326423 Lest 12.3.2026.
8. Høring. Forslag til ny lov om vern mot smittsomme sykdommer mv. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-forslag-til-ny-lov-om-vern-mot-smittsomme-sykdommer-mv.-smittevernloven/id3122004/?expand=horingsnotater> Lest 12.3.2026.

Publisert: 7. april 2026. Tidsskr Nor Legeforen. DOI: 10.4045/tidsskr.26.0209
Opphavsrett: © Tidsskriftet 2026 Lastet ned fra tidsskriftet.no 4. juni 2026.